

Ελευθερία έκφρασης και διαδίκτυο

του Παναγιώτη Μαντζούφα¹

Πολλές σημαντικές αλλαγές στη παραγωγή αγαθών και υπηρεσιών οφείλονται στις νέες τεχνολογίες και ιδίως η πληροφοριακή επανάσταση, που συνίσταται στην γενίκευση της χρήσης των ηλεκτρονικών υπολογιστών ως μεθόδου επεξεργασίας των πληροφοριών. Οι νέες τεχνολογίες της πληροφορίας, υποκαθιστώντας παραδοσιακές δραστηριότητες, δημιουργούν νέα πεδία επικοινωνίας και ουσιαστικά οδηγούν σε μετασχηματισμό της κοινωνίας². Κάθε εικόνα και ήχος μπορεί να μεταγραφεί στη γλώσσα της ψηφιακής τεχνολογίας με αποτέλεσμα να διευρύνεται η δυνατότητα αποθήκευσης, επεξεργασίας, διακίνησης και αναπαραγωγής δεδομένων σε ψηφιακή μορφή³. Η καινοτομία της ψηφιακής τεχνολογία έγκειται στην ικανότητά της να ενσωματώνεται στις εφαρμογές ποικίλων τεχνολογικών κλάδων, κατά τρόπο που να μεταβάλλει ριζικά τα δεδομένα της παραγωγής, αλλά κυρίως της παροχής υπηρεσιών, πολλαπλασιάζοντας την ταχύτητα μετάδοσης πληροφοριών και ουσιαστικά καταργώντας τους χρονικούς και χωρικούς περιορισμούς.

Είναι χαρακτηριστικό το παράδειγμα της εφαρμογής της ψηφιακής τεχνολογίας στον τομέα των τηλεπικοινωνιών και των μέσων μαζικής ενημέρωσης (ΜΜΕ). Εκεί παρατηρείται μια συνεχώς διευρυνόμενη τεχνολογική σύγκλιση -με άξονα την πληροφορική- που οδηγεί στην διασύνδεση πληροφορικής, ΜΜΕ και τηλεπικοινωνιών σε ενιαίες τεχνολογικές δομές⁴.

Το διαδίκτυο είναι το πρότυπο των παραπάνω εφαρμογών⁵, διότι έχει κατορθώσει να ενώσει σε ένα απέραντο και άκεντρο δίκτυο

---

¹ Επ. Καθηγητής Νομικής στο ΑΠΘ.

Το άρθρο δημοσιεύθηκε στο περιοδικό 'ΕΝΕΚΕΝ', Μάιος 2009, σ. 29 επ.

² Βλ. *Y. Pouillet*, Basic Concept of Data Protection and new information technologies, στον τόμο νομοθετικά προβλήματα της προστασίας προσωπικών πληροφοριών, 1992, σ. 325 επ.

³ Βλ. την Πράσινη βίβλο της Επιτροπής των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, για την σύγκλιση των τεχνολογικών τομέων των Τηλεπικοινωνιών, των Μέσων Ενημέρωσης και της Πληροφορικής, COM (97) 632, 3-12-1997 και γενικότερα για την σύγκλιση βλ. ενδεικτικά *K. Grewlich*, *Covernance in Cyberspace, Access and Public Interest in Global Communications*, Kluwer Law International, 1999, σ. 19 επ.

⁴ Η τεχνολογική σύγκλιση επέφερε σύμπτωση πολλών κλάδων δικαίου στο ίδιο ρυθμιστικό πεδίο βλ. *Π. Ζέρη*, Κρατική ρύθμιση και αυτορρύθμιση των υπερλεωφόρων των πληροφοριών, ΤοΣ, 1999, σ. 418 επ., *Α. Τάκη*, Κοινωνία της πληροφορίας και Σύνταγμα, ΝοΒ, 2002, σ. 28 επ.

⁵ Για μία από τις πρώτες συστηματικές προσπάθειες να εξετασθούν οι νομικοί κανόνες που διέπουν το διαδίκτυο στη χώρα μας, βλ. *Ι. Καράκωστα*, Δίκαιο και Internet – Νομικά ζητήματα του διαδικτύου, Αντ. Σάκκουλας, 2003, σ. 2 επ., και γενικότερα, εντελώς

πληροφοριακών συστημάτων ένα τεράστιο αριθμό δεδομένων, που συνδέονται μεταξύ τους, δίνοντας έτσι την δυνατότητα στο χρήστη να έχει θεωρητικά πρόσβαση, μέσω των τηλεπικοινωνιών, σε όλες τις πληροφορίες αλλά και να επικοινωνεί με όλους. Το διαδίκτυο χαρακτηρίζεται από μια πρωτοφανή ποικιλομορφία περιεχομένου και στο βαθμό που είναι το κατεξοχήν διαδραστικό μέσο, μπορεί να θεωρηθεί ως το λιγότερο επιθετικό και διεισδυτικό ΜΜΕ. Η επέκταση του διαδικτύου βασίζεται σε τρεις πυλώνες: στον αριθμό των χρηστών, στον όγκο της παρεχόμενης πληροφορίας και στα τηλεπικοινωνιακά δίκτυα. Στο πεδίο του κυβερνοχώρου ενώ διατίθενται νέα συνεχώς εξελισσόμενα τεχνικά μέσα, απουσιάζουν στις περισσότερες περιπτώσεις, περιορισμοί στην πρόσβαση, οι δε χρήστες είναι διασπαρμένοι σε ένα παγκοσμιοποιημένο, πλην αποκεντρωμένο περιβάλλον. Σε αυτό το νέο περιβάλλον επικοινωνίας, η διαδικασία ανταλλαγής δεδομένων παράγει νέες πληροφορίες και έτσι το τεχνολογικό φαινόμενο μετατρέπεται σε κοινωνικό και οικονομικό⁶.

Οι εφαρμογές της ψηφιακής τεχνολογίας στον τομέα της πληροφορικής έχουν επηρεάσει σημαντικά τόσο την λειτουργία του δικαίου, όσο και αυτή του σύγχρονου κράτους. Στην κοινωνία της πληροφορίας, το δίκαιο καλείται να ρυθμίσει συμπεριφορές και να αποτρέψει κινδύνους σε ένα χώρο που χαρακτηρίζεται από απουσία ορίων⁷, έχει άυλο χαρακτήρα και τα εθνικά νομικά συστήματα αδυνατούν να ασκήσουν έλεγχο, αφού τα φαινόμενα είναι πλανητικής εμβέλειας. Επιπλέον, οι τεχνολογικές εξελίξεις⁸ είναι τόσο έντονες και ραγδαίες, με αποτέλεσμα οι κανόνες -ανεξαρτήτως εθνικής ή πολυεθνικής προέλευσης⁹- να χάνουν την ρυθμιστική τους ικανότητα, διότι ξεπερνιούνται από τα τεχνολογικά δεδομένα. Για να διατηρήσουν οι ρυθμίσεις την κανονιστική τους επάρκεια, πρέπει αφενός να αναθεωρούνται σε τακτά χρονικά διαστήματα και αφετέρου, κατά το περιεχόμενο, να προσαρμόζονται στους μεταβαλλόμενους ρυθμούς των

ενδεικτικά από την διεθνή βιβλιογραφία, *J. Reidenberg, Governing Networks and Rule-Making in Cyberspace*, 45 *Emory Law Journal* 911, 1996, στον δικτυακό τόπο reideberg.homme.sprynet.com/Publications.html.

⁶ Βλ. για μια συνολική αντιμετώπιση του πληροφορικής τεχνολογίας σε σχέση με τους κοινωνικούς μετασχηματισμούς και το δίκαιο, σε *Α. Μήτρον*, Το δίκαιο στην κοινωνία της πληροφορίας, Σάκκουλα, 2002.

⁷ Η ύπαρξη σαφών χρονικών και χωρικών ορίων είναι βασικές συνισταμένες της νομικής ρύθμισης, οι οποίες απουσιάζουν στον κυβερνοχώρο. Για τα συναφή προβλήματα σε επιμέρους κλάδους του δικαίου βλ. ενδεικτικά, *Α. Γραμματικάκη-Αλεξίου*, Internet και ιδιωτικό διεθνές δίκαιο – Συμβατικές και αδικοπρακτικές ενοχές στον κυβερνοχώρο, *Αρμ.* 1998, σ. 409 επ., *Ι. Αγγελή*, Διαδίκτυο και ποινικό δίκαιο, *ΠοινΧρ.*, 2000 σ. 675 επ.

⁸ Βλ. *Μ. Δερτούζου*, Η ανολοκλήρωτη επανάσταση, *Νέα Σύνορα-Α.Λιβάνης*, 2001.

⁹ Βλ. *Α. Γιόκαρη*, Το διεθνές νομικό καθεστώς των Ραδιοτηλεπικοινωνιών-Δορυφορικής τηλεόρασης, *Αντ. Σάκκουλα*, 1996.

τεχνολογικών εφαρμογών¹⁰. Η ανασφάλεια ως προς την ισχύ του δικαίου, η απροσδιοριστία ως προς τον εφαρμοστέο κανόνα αλλά, κυρίως, η αδυναμία καταστολής της παραβατικότητας και επιβολής κυρώσεων, υπονομεύει την ίδια την κρατική κυριαρχία ως δυνατότητα εφαρμογής των δικαιοϊκών ρυθμίσεων.

Οι παραβιάσεις στο διαδίκτυο που αφορούν στην ανηλικότητα και την πορνογραφία, στην διάδοση ρατσιστικών αντιλήψεων, στην πνευματική ιδιοκτησία¹¹, στην προστασία του καταναλωτή και κυρίως στα προσωπικά δεδομένα, είναι ζητήματα στα οποία διαπλέκονται επιμέρους κλάδοι του δικαίου, καθώς και η δημόσια και ιδιωτική ζωή του ατόμου¹². Επιπλέον το οργανωμένο έγκλημα και η τρομοκρατία βρήκε στο διαδίκτυο ένα νέο πεδίο ανάπτυξης παράνομων δραστηριοτήτων. Τα προβλήματα αυτά παρ' όλο το σύνθετο χαρακτήρα τους δεν απαλλάσσουν τους κρατικούς φορείς από το καθήκον να ορίσουν τα έννομα αγαθά που απειλούνται και να τα προστατεύσουν. Δεν είναι αποδεκτό σε ένα σύγχρονο κράτος δικαίου οι τεχνολογικές προδιαγραφές ενός μέσου επικοινωνίας να υποκαταστήσουν τις δικαιοκρατικές και αξιακές σταθμίσεις του δημοκρατικά εκλεγμένου νομοθέτη, ο οποίος υποχρεούται να προστατεύει δικαιώματα και έννομα αγαθά. Υπό την έννοια αυτή, η οποιαδήποτε αυτορρυθμιστική πρωτοβουλία, ή η ρύθμιση της συμπεριφοράς στο διαδίκτυο που απορρέει από πρωτόκολλα και κώδικες¹³ -στην σύνταξη των οποίων κυριαρχούν οι μεγάλες εταιρίες λογισμικού και πρόσβασης- δεν μπορεί παρά να έχει συμπληρωματικό χαρακτήρα σε σχέση με τα βασικά έννομα αγαθά που πρέπει να προστατεύει ο νομοθέτης¹⁴. Άλλωστε στις ΗΠΑ, στην χώρα όπου το internet γνώρισε ιλιγγιώδη ανάπτυξη, ο νομοθέτης έσπευσε να παρέμβει (Communications Decency Act του 1996), περιορίζοντας συχνά το εύρος των ελευθεριών που απολαμβάνουν οι χρήστες του δικτύου. Με άλλα

---

¹⁰ Η τάση αυτή εκδηλώνεται στην πολιτική της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ), που αναθεωρεί συχνότατα της Οδηγίες που εκδίδει και θεσπίζει μικρές προθεσμίες για την προσαρμογή των κρατών μελών (δεκαοκτώ μήνες αντί για την συνήθη περίοδο των τριών ετών). Βλ. Οδηγίες 2000/31/ΕΚ για το ηλεκτρονικό εμπόριο, 99/93/ΕΚ για τις ηλεκτρονικές υπογραφές. βλ. *Α. Μήτρον*, ό.π., 2002, σ. 27-30.

¹¹ Βλ. *Ν. Ρόκα*, Σύγχρονη τεχνολογία και εμπορικό δίκαιο στον τόμο, Η εφαρμογή της σύγχρονης τεχνολογίας στο εμπορικό δίκαιο, Αντ. Σάκκουλας, 1998, σ. 24 επ.

¹² Η συνθετότητα του φαινομένου φαίνεται στις εναλλακτικές νομικές στρατηγικές που έχουν προταθεί για την ρύθμιση του διαδικτύου, όπως είναι η αυτορρύθμιση (ως εναλλακτική λύση στον νόμο) και οι τεχνολογικές λύσεις ως υποκατάσταση των νομικών ρυθμίσεων. Για τα σχετικά θέματα βλ. *Α. Μήτρον*, (Αυτο)ρύθμιση στον Κυβερνοχώρο; στον τόμο (διευθ. σειρ. *Γ. Παπαδημητρίου*), Αυτορρύθμιση, Σάκκουλας, 2005, σ. 75 επ.

¹³ Βλ. *V. Mayer-Schonberger*, Informationsrecht für die Informationsgesellschaft, SLZ, 2001, σ. 386 επ.

¹⁴ Βλ. τις μελέτες *Γ. Τασόπουλου*, Αυτορρύθμιση: προοπτικές της κοινωνίας των πολιτών και αξίες του κράτους δικαίου, και *Ι. Καμτσίδου*, Αυτορρύθμιση και συνταγματικές αρχές στο πεδίο της δημόσιας επικοινωνίας, στον τόμο Αυτορρύθμιση, ό.π., σ. 23 επ. και 35 επ. αντίστοιχα.

λόγια ότι είναι παράνομο στον υλικό κόσμο, είναι παράνομο και στον ψηφιακό. Η στάθμιση των συγκρουόμενων δικαιωμάτων θα γίνει σύμφωνα με τις παραδοσιακές μεθόδους και αρχές που εφαρμόζουν τα εθνικά και διεθνή δικαστήρια, αφού ληφθούν υπόψη οι ιδιαιτερότητες του διαδικτύου.

Ποιες είναι αυτές οι ιδιαιτερότητες: α. Επειδή το διαδίκτυο είναι κατεξοχήν αποκεντρωμένο και παγκοσμιοποιημένο είναι αφενός δύσκολος ο έλεγχός του, είτε από το κράτος, είτε από μεγάλους οικονομικούς παράγοντες και αφετέρου είναι προβληματικός ο επιμερισμός της κάθε είδους ευθύνης σε περίπτωση παραβιάσεων της νομοθεσίας. Επιπλέον δυσχεραίνεται η προσπάθεια των διωκτικών αρχών να αντιμετωπίσουν το έγκλημα στο κυβερνοχώρο, διότι εμπλέκονται πολλές διαφορετικές δικαιοδοσίες με δυσκαθόριστα όρια. β. Η ίδια η δομή του διαδικτύου διευκολύνει την μυστικότητα της επικοινωνίας μέσω της κρυπτογραφίας και την ανώνυμη αποστολή μηνυμάτων, χαρακτηριστικό που ενώ διευρύνει την άσκηση δικαιωμάτων παράλληλα ευνοεί και τις παράνομες δραστηριότητες.

Έχοντας υπόψη τα παραπάνω, επιλέξαμε να ασχοληθούμε, από το μεγάλο αριθμό των νομικών προβλημάτων που σχετίζονται με το διαδίκτυο, με εκείνα που αφορούν στην διαδικτυακή ελευθερία της έκφρασης και πληροφόρησης ιδιαίτερα στο χώρο των Blog.

1. Η ελευθερία της έκφρασης στο διαδίκτυο

Η ελευθερία της έκφρασης και διάδοσης των στοχασμών αποτελεί συστατικό στοιχείο της προσωπικότητας που κατοχυρώνεται στο άρθρο 14 παρ. 1 του Σ και στο άρθρο 10 παρ. 1 ΕΣΔΑ. Το 14 Σ μολονότι αναφέρεται στην γραπτή και δια του τύπου έκφραση κατοχυρώνει οπωσδήποτε και την έκφραση γνώμης μέσω του διαδικτύου. Στην έκφραση περιλαμβάνονται ιδέες, γεγονότα, μηνύματα ειδήσεις και γενικότερα κάθε άποψη με την οποία το πρόσωπο εκφράζει τα συναισθήματα και τις ιδέες του. Επομένως κάθε είδους μήνυμα που μεταδίδεται στο διαδίκτυο προστατεύεται ως ελευθερία της έκφρασης. Αυτό σημαίνει ότι ο καθένας μπορεί να διαμορφώνει ελεύθερα την γνώμη του με λόγο και με εικόνα και να την διαδίδει στο χρόνο και το χώρο επιλογής του στο διαδίκτυο, χωρίς δυσμενείς γι' αυτόν συνέπειες. Επομένως ούτε ο παροχέας πρόσβασης, ούτε το κράτος, μπορούν καταρχήν να θέσουν όρους τόσο ως προς τις εξωτερικές συνθήκες, όσο και ως προς το περιεχόμενο της επικοινωνίας¹⁵. Βέβαια το δικαίωμα αυτό δεν περιλαμβάνει την δωρεάν πρόσβαση στο διαδίκτυο μολονότι το κράτος και με συνταγματική επιταγή (5Α παρ. 2 Σ) έχει υποχρέωση να διευκολύνει με υλικά μέσα την πρόσβαση και να την καταστήσει

---

¹⁵ Βλ. *I. Καράκωστα*, Το δίκαιο των ΜΜΕ, Αντ.Σάκκουλας, (τρίτη έκδοση), σ. 490 επ.

τεχνολογικά και οικονομικά προσιτή σε όλους(πρωτίστως στο εκπαιδευτικό σύστημα)¹⁶.

Η ελευθερία της έκφρασης περιλαμβάνει την ελευθερία του πληροφορείν και του πληροφορείσθαι, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι κάθε πληροφορία μπορεί να είναι προσιτή σε όλους, ιδίως όταν αφορά στην ιδιωτική ζωή και τα προσωπικά δεδομένα των πολιτών, στα επαγγελματικά, φορολογικά, ιατρικά, και δικηγορικά απόρρητα καθώς και σε πεδία της κρατικής δραστηριότητας που συνδέονται με την δημόσια τάξη και ασφάλεια (π.χ εθνική άμυνα). Η διείσδυση σε αρχεία με την χρήση απαγορευμένων κωδικών (hacking) δεν συνιστά άσκηση του δικαιώματος του πληροφορείσθαι¹⁷. Ομοίως η ύπαρξη αδειών της ΕΕΤΤ στους παροχείς πρόσβασης και η υποχρέωσή τους να πληρούν ορισμένες προϋποθέσεις ασφάλειας δεν αντίκειται στο παραπάνω δικαίωμα.

Η ελευθερία της έκφρασης ασκείται υπό την επιφύλαξη των γενικών κανόνων που ισχύουν για όλους τους πολίτες ανεξαρτήτως του μέσου που θα επιλέξουν. Επομένως δεν υπάρχει ελευθερία στο να βρίζεις κάποιον μέσω του διαδικτύου, να προσβάλλεις τα προσωπικά του δεδομένα, να τον εξαπατάς ή να προσβάλλεις το δικαίωμα στην πνευματική του ιδιοκτησία. Όρια στην ελευθερία της έκφρασης θέτουν και οι υπόλοιπες συνταγματικές διατάξεις που προστατεύουν την προσωπικότητα του ατόμου, την παιδική ηλικία και τα προσωπικά δεδομένα¹⁸. Επομένως η απαγόρευση εισαγωγής πορνογραφικού υλικού ή υλικού με βίαιες σκηνές, όπως επίσης και η ποινικοποίηση της διείσδυσης σε αρχεία με εμπιστευτικές πληροφορίες για την εθνική άμυνα αποτελούν θεμιτούς περιορισμούς της ελευθερίας της πληροφόρησης στο διαδίκτυο. Θεμιτοί θεωρούνται και οι περιορισμοί που αφορούν στην παραπλανητική και αθέμιτη διαφήμιση, καθώς και όσοι απορρέουν από τα εγκλήματα κατά της τιμής και όσοι σχετίζονται με την ασφάλεια των τηλεπικοινωνιών. Τα παραπάνω αφορούν πρωτίστως σε χώρες με δημοκρατικά καθεστώτα και κατοχύρωση των θεμελιωδών ελευθεριών, διότι παγκοσμίως υπάρχουν χώρες που απαγορεύουν εξολοκλήρου την πρόσβαση στο διαδίκτυο (Βόρεια Κορέα), την εξαρτούν από προηγούμενη άδεια, απαγορεύουν συγκεκριμένες ιστοσελίδες, επιβάλλουν λογοκρισία, ελέγχουν τα

---

¹⁶ Βλ. *Α. Τάκη*, Κοινωνία της πληροφορίας και Σύνταγμα – μια πρώτη προσέγγιση, ΝοΒ, 2002, σ. 28 επ.

¹⁷ Σύμφωνα με στοιχεία του FBI εννέα στις δέκα μεγάλες εταιρίες και κυβερνητικές υπηρεσίες έχουν υποστεί επιθέσεις από ηλεκτρονικούς εισβολείς (hacker).

¹⁸ Βλ. *Γ. Κική*, Η ελευθερία των οπτικοακουστικών μέσων (υπό το πρίσμα της συνταγματικής αναθεώρησης του 2001), Σάκκουλας, 2003, σ. 44-45, 52-55.

δημοσιογραφικά site (Κίνα)¹⁹, υποχρεώνουν του πάροχους πρόσβασης να κρατούν αρχεία και συχνά κλείνουν τα internet καφέ.

Στην θεωρία υποστηρίζεται ότι οι προστατευτικές για τον τύπο διατάξεις καλύπτουν και το διαδίκτυο, καθώς το υπάγουν στο περισσότερο φιλελεύθερο καθεστώς του 14 παρ. 2 Σ παρά στην κρατική εποπτεία που αφορά στα υπόλοιπα ραδιοτηλεοπτικά μέσα (άρθρο 15 παρ. 2 Σ)²⁰, τουλάχιστον στο βαθμό που το υλικό που μεταδίδεται αφορά σε περιεχόμενο λόγου²¹. Με δεδομένο ότι οι ιστοσελίδες, οι ταχυδρομικοί κατάλογοι, τα chat rooms περιέχουν συνήθως κείμενα που παράγονται με ένα συνδυασμό μηχανικής και ηλεκτρονικής διαδικασίας και προορίζονται για διάδοση μέσω του διαδικτύου, καθώς και ότι κάθε ανάκληση του υλικού αυτού από τον χρήστη συνιστά αντίτυπο, γίνεται φανερό ότι το υλικό αυτό που διακινείται μέσω του διαδικτύου συνιστά τύπο, όπως ρητά αναφέρει και ο ν. 3021/2002 (άρθρο 1 παρ. 1 δ).

Έχουμε επομένως τον ηλεκτρονικό τύπο ο οποίος μπορεί να προσλαμβάνει τρεις μορφές: είτε αναπαράγει ηλεκτρονικά αυτούσια την έντυπη έκδοση, είτε προσθέτει στην έντυπη νέα ύλη, είτε η ηλεκτρονική έκδοση υπάρχει μόνο σε ηλεκτρονική μορφή. Και για τις τρεις αυτές εκδοχές ισχύουν οι συνταγματικές εγγυήσεις για τον τύπο και για το δημοσιογραφικό επάγγελμα δηλαδή η ελευθερία του δημοσιογράφου να επιλέγει και να παρουσιάζει την ύλη του, το δικαίωμα στην ανωνυμία, το δημοσιογραφικό απόρρητο, η απαγόρευση της λογοκρισίας. Ισχύουν όμως αναλογικά και οι νόμοι που αναφέρονται στην αστική και ποινική ευθύνη των υπευθύνων περί τύπου που μπορούν να οδηγήσουν εν δυνάμει και στην κατάσχεση ηλεκτρονικού εντύπου υπό της προϋποθέσεις του 14 παρ. 3 Σ. και πάντα μετά την κυκλοφορία του εντύπου στο διαδίκτυο.

Οι περιορισμοί στην ελευθερία της έκφρασης στο διαδίκτυο ποικίλουν από χώρα σε χώρα. Πολλά κράτη θεωρούν ότι υπέρτατη αξία είναι η ελευθερία της έκφρασης και ότι ο μισαλλόδοξος λόγος, οι ρατσιστικές απόψεις αλλά και η πορνογραφία π.χ δεν πρέπει να αντιμετωπιστούν με τα κατασταλτικά μέσα του ποινικού δικαίου. Τέτοια

---

¹⁹ Στην Κίνα βρίσκονται στην φυλακή 52 άτομα διότι άσκησαν κριτική μέσω του INTERNET.

²⁰ Ο άμεσος κρατικός έλεγχος των ραδιοτηλεοπτικών μέσων καθιερώνεται προκειμένου να διασφαλιστεί η ισότητα στην πρόσβαση σε ένα δημόσιο αγαθό που είναι από τη φύση του πεπερασμένο (περιορισμένο φάσμα ηλεκτρομαγνητικών συχνοτήτων). Αντίθετα η ίδια η δομή του διαδικτύου διασφαλίζει αυτή την ισότητα (ελεύθερη πρόσβαση από όλους με σχετικά χαμηλό κόστος) αφαιρώντας έτσι τα ερείσματα του ελέγχου. Επιπλέον η μεγάλη δύναμη επιρροής των παραδοσιακών μέσων και οι μονοπωλιακές τάσεις που εμφανίζουν στην ιδιοκτησία τους είναι φαινόμενα που δεν είναι συμβατά με την ανοιχτή αρχιτεκτονική του διαδικτύου και την αμφίδρομη επικοινωνία, χαρακτηριστικά που εγγυώνται την πολυφωνία στον Κυβερνοχώρο.

²¹ Βλ. *Κ. Χρυσόγονου*, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, 2002, σ. 283-287, *Ι. Καράκωστα*, Δίκαιο και internet, Αντ. Σάκκουλας, 2003, σ. 38-39.

είναι η περίπτωση των ΗΠΑ²² η οποία έχει εξελιχθεί σε καταφύγιο site φασιστικών ομάδων οι οποίες έτσι διαφεύγουν από την αυστηρή ευρωπαϊκή νομοθεσία²³, που σε ορισμένες χώρες απαγορεύει τη ρατσιστική προπαγάνδα όπως η Γαλλία και η Γερμανία (γνωστή είναι η υπόθεση της Yahoo France²⁴).

Επειδή στο διαδίκτυο το κοινό στο οποίο απευθύνεσαι δυνητικά είναι παγκόσμιο και επειδή οι αρχές και οι κανόνες περί χρηστών ηθών και δημοσίας αιδούς ποικίλουν από περιβάλλον σε περιβάλλον και άρα τα κριτήρια δεν μπορεί να είναι ενιαία, γι' αυτό μπορούμε να κάνουμε μια διάκριση μεταξύ παράνομου και επιζήμιου περιεχομένου. Η παιδική πορνογραφία π.χ. αποτελεί ποινικό αδίκημα στα περισσότερα κράτη ενώ υπάρχει η βούληση για συντονισμό εθνικής και διεθνούς καταστολής (υπάρχει και σχετική Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την αντιμετώπιση του εγκλήματος στον κυβερνοχώρο). Αντιθέτως στις περιπτώσεις όπου θίγονται οι αντιλήψεις περί ηθικής ενός μέρους του κοινωνικού συνόλου και το περιεχόμενο θεωρείται επιζήμιο θα πρέπει να είμαστε πολλοί φειδωλοί ώστε να δεχτούμε απαγορεύσεις, αφού το βάρος πέφτει στην ατομική ευθύνη του χρήστη και στους ελέγχους που ασκεί η κάθε οικογένεια στους ανήλικους χρήστες.

---

²² Είναι πολύ σημαντική για τους περιορισμούς της έκφρασης στο διαδίκτυο η απόφαση ορόσημο του Ανωτάτου δικαστηρίου των ΗΠΑ, *Reno v. ACLU* (27/6/1997) -δημοσιευμένη στο δικτυακό τόπο του Supreme Court- στην οποία τονίζεται ότι η ιδιαιτερότητα του διαδικτύου επιβάλλει να αίρονται οι τυχόν περιορισμοί της έκφρασης που επιβάλλονται στην τηλεόραση. Επομένως η απαγόρευση της μετάδοσης άσεμνων ή αισχρών μηνυμάτων που επέβαλλε, και με την απειλή ποινικών κυρώσεων, η *Communication Decency Act* (πράξη του Clinton που θεσπίστηκε το Φεβρουάριο του 1996), παραβιάζει καταφανώς την ελευθερία της έκφρασης που κατοχυρώνεται στην πρώτη Τροπολογία του Αμερικάνικου Συντάγματος. Το δικαστήριο κατέληξε ότι η κρατική ρύθμιση του περιεχομένου του λόγου είναι πιθανότερο να περιορίσει την ελεύθερη ανταλλαγή ιδεών στο διαδίκτυο παρά να την ενθαρρύνει. Βλ. *S. Bernstein, Beyond the Communication Decency Act: Constitutional Lessons of the internet, Polity Analysis, 1996*, σε www.cato.org.

²³ Στην Σύμβαση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τα εγκλήματα στον Κυβερνοχώρο το οποίο είναι υπό ψήφιση στην Ελλάδα πρέπει να προστεθεί και το πρόσθετο Πρωτόκολλο του 2003 το οποίο έχει υπογράψει η χώρα μας και το οποίο προωθεί την ποινικοποίηση του ρατσιστικού και ξενοφοβικού λόγου. (βλ. www.elawyer.gr, Φεβρουάριος του 2008).

²⁴ Τα γαλλικά δικαστήρια στην περίπτωση ιστοσελίδων με ρατσιστικό και αντισημιτικό περιεχόμενο που επιπλέον πωλούσαν και ρατσιστικά σύμβολα, καταδίκασαν τον πάροχο πρόσβασης διότι δεν εμπόδισε την πρόσβαση σε περιεχόμενο αντίθετο προς την έννομη τάξη της χώρας όπου διαμένουν οι χρήστες του διαδικτύου, θέτοντας ως προϋπόθεση την προηγούμενη δήλωση της γεωγραφικής του προέλευσης. Το Αμερικάνικο Ομοσπονδιακό δικαστήριο αρνήθηκε να εφαρμόσει την γαλλική απόφαση διευκρινίζοντας ότι το φιλτράρισμα ενός διακτυακού τόπου ισοδυναμεί με ρύθμιση του περιεχομένου που αντίκειται στην πρώτη τροποποίηση που κατοχυρώνει την ελευθερία της έκφρασης. Στην πράξη η Yahoo μετά την νομική της νίκη αφαίρεσε οικειοθελώς τις συγκεκριμένες ιστοσελίδες. Βλ. *H. Καστανά, Το internet και η προστασία της ιδιωτικής ζωής και της ελευθερίας της έκφρασης: σε αναζήτηση έξυπνων λύσεων, στον τόμο, Νέες τεχνολογίες και συνταγματικά δικαιώματα, Σάκκουλας, 2004*, σ. 29 επ., ιδίως 40-42.

2. Προστασία προσωπικότητας και διαδίκτυο.

Είναι γεγονός ότι το διαδίκτυο αποτελεί εν δυνάμει μια σημαντική πηγή διακινδύνευσης για την προσωπικότητα, καθώς ο χρήστης του, συχνά καλυπτόμενος από την ανωνυμία, μπορεί να διασπείρει ειδήσεις που προσβάλλουν την προσωπικότητα τρίτων. Είναι αναμφίβολο ότι όποιος μεταδίδει μια είδηση, δηλαδή ένα γεγονός της αντικειμενικής πραγματικότητας που αφορά την κοινωνία, διαχειρίζεται ένα δημόσιο αγαθό. Συνεπώς, θα πρέπει να το κάνει με αίσθημα ευθύνης, προκειμένου να μην προκαλέσει σύγχυση, πανικό, να μην θίξει αναίτια και πέραν του μέτρου υπολήψεις ανθρώπων, να μην παραβιάσει κρατικά μυστικά. Στο πνεύμα αυτό ο νομοθέτης έχει θεσπίσει ειδικότερες υποχρεώσεις για τον τύπο. Όλες λοιπόν οι υποχρεώσεις του τύπου εφαρμόζονται αναλογικά σε κάθε χρήστη του διαδικτύου ως μέσου μαζικής επικοινωνίας και ο θιγόμενος από το χρήστη του διαδικτύου έχει όλα τα δικαιώματα που αναγνωρίζονται στο θιγόμενο από επεμβάσεις στον τύπο: δικαίωμα απαντήσεως αλλά και τα αμυντικά και αποκαταστατικά μέσα προστασίας που προβλέπει ο αστική νομοθεσία (άρση προσβολής και παράλειψης στο μέλλον, αποζημίωση κ.λπ.)²⁵. Επίσης σημαντική είναι και η ποινική προστασία (π.χ. για το πορνογραφικό υλικό της παιδοφιλίας που αφορά στην διευκόλυνση αλλότριας ακολασίας (348 παρ. 1 ΠΚ και ΑΠ 595/96).

Ένα από τα στασιαζόμενα ζητήματα ήταν το είδος της ευθύνης του παρόχου πρόσβασης στο διαδίκτυο. Αστική ευθύνη του παρόχου τεκμηριώνεται στο βαθμό που έχει σχέση με το περιεχόμενο και όχι όταν απλώς παρέχει πρόσβαση και τεχνική υποστήριξη, οι οποίες συνήθως ολοκληρώνονται με έναν αυτοματοποιημένο τρόπο ενώ δεν υπάρχει καν τεχνική δυνατότητα αποκλεισμού των χρηστών²⁶. Από την στιγμή που ο πάροχος λάβει γνώση του παράνομου περιεχομένου έχει υποχρέωση να αποσύρει άμεσα τις πληροφορίες. Από την άλλη η αντικειμενική αστική ευθύνη του ιδιοκτήτη της ιστοσελίδας που φιλοξενεί απόψεις που προσβάλλουν την προσωπικότητα τρίτου δικαιολογείται με το επιχείρημα ότι το πρόσωπο που εξουσιάζει πηγές από τις οποίες αποκομίζει όφελος, ευθύνεται για την αποκατάσταση ζημιών που θα προκληθούν σε τρίτους, ανεξάρτητα αν συντρέχει στο πρόσωπό του πταίσμα για την συγκεκριμένη πράξη προσβολής. Αυτό μάλιστα ισχύει ειδικότερα για την συκοφαντική δυσφήμιση, καθώς μετά την τροποποίηση του ν. 2225/1994 από το ν. 3115/2003 δεν επιτρέπεται η άρση του απορρήτου για τα αδικήματα του 361 ΠΚ, επομένως μόνο ο ιδιοκτήτης της ιστοσελίδας είναι το πρόσωπο που οι διωκτικές αρχές μπορούν να εντοπίσουν σχετικά εύκολα.

²⁵ Βλ. *Ι. Καρακώστα*, Δίκαιο των ΜΜΕ, ό.π, σ. 499 επ.

²⁶ Έτσι ορίζει το άρθρο 11 του ΠΔ 131/2000 βλ. *Σ. Τάσσης*, Διαδίκτυο και ελευθερία έκφρασης – το πρόβλημα των blog, ΔιΜΕΕ, 4/2006, σ. 519.

Τα ζητήματα ελευθερίας της έκφρασης και προστασίας της προσωπικότητας παροξύνονται με την αλματώδη ανάπτυξη των ιστολογίων ως ένα νέο πεδίο επικοινωνίας και ενημέρωσης. Η μπλογκόσφαιρα αναπτύσσεται με τεράστιους ρυθμούς²⁷ καθώς δίνεται συχνά στους πολίτες η δυνατότητα στο δημοσιογραφικό πεδίο να μετάσχουν στην παραγωγή ειδήσεων και να διαμορφώσουν ένα νέο είδος δημοσιογραφίας, ενώ συχνά παράγονται κείμενα με σημαντικές λογοτεχνικές αρετές που βρίσκουν έτσι ένα δίαυλο δημοσιότητας πέραν από την κλασική έντυπη μορφή. Σήμερα υπάρχουν αρκετές αξιόλογες προσωπικές διαδικτυακές ιστοσελίδες που ανταγωνίζονται σε επισκεψιμότητα ειδησεογραφικές ιστοσελίδες μεγάλων εφημερίδων²⁸. Σε αυτές δίνεται η δυνατότητα να εκφραστούν απόψεις που δεν βρίσκουν πρόσβαση στα ευρέως διαδεδομένα ΜΜΕ²⁹ αν και ακόμα είναι χαμηλή η αξιοπιστία τους ως πηγών ενημέρωσης (πάντα σε μέσους όρους)³⁰. Ένα νέο στοιχείο που εισφέρουν τα blog είναι η διαδραστικότητα μέσω των σχολίων που δημιουργεί μια εναλλακτική πηγή αξιόπιστης ενημέρωσης, αφού οι αρχικές ειδήσεις εμπλουτίζονται συνεχώς. Εδώ δημιουργείται ένα ζήτημα για το πότε επιβάλλεται και πότε επιτρέπεται η διαγραφή σχολίων που φιλοξενούνται σε blog ιδιαίτερα όταν αυτά είναι προσβλητικά για άτομα που είτε συμμετέχουν στην συζήτηση (ζητώντας ή όχι την διαγραφή των σχολίων), είτε είναι απόντα.

Επιπλέον στα ιστολόγια βρίσκουν καταφύγιο αρκετά συχνά κακόβουλα και συκοφαντικά σχόλια που θίγουν τρίτα πρόσωπα καλυπτόμενα από την ανωνυμία των blogger. Στην Αμερική ήδη από το 2005 ασχολήθηκε ανώτατο πολιτειακό δικαστήριο με τέτοιο ζήτημα καταλήγοντας ότι η ανωνυμία συνιστά ισχυρό συνταγματικό δικαίωμα που για να αρθεί, απαιτείται ο εναγόμενος να αποδείξει ότι ο blogger διαστρέβλωσε πραγματικά γεγονότα και δεν διατύπωσε απλώς γνώμη³¹. Ενώ σε πρόσφατη απόφαση του, το ανώτατο δικαστήριο της Καλιφόρνια, δικαίωσε ιδιοκτήτη ιστοσελίδας που κατηγορούνταν ότι φιλοξενούσε δυσφημιστικές απόψεις με το επιχείρημα ότι η διαφύλαξη της ελευθερίας

---

²⁷ Δεν υπάρχει επίσημη καταμέτρηση αλλά θεωρείται ότι ξεπερνάνε τα 100 εκατομμύρια διεθνώς και τις μερικές χιλιάδες μόνο στην Ελλάδα, ενώ το 2004 ήταν μόνο δέκα.

²⁸ Είναι χαρακτηριστική η ιστοσελίδα Ohmy η οποία έχει πάνω από 700.000 επισκέψεις ημερησίως, γράφεται από πολίτες που συνεισφέρουν ειδήσεις, τις οποίες επιμελείται στην συνέχεια μια μικρή ομάδα δημοσιογράφων.

²⁹ Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση ενός ιστολόγου στην Αμερική ο οποίος αποκάλυψε ότι ένας τύπος κλειδαριάς της εταιρίας Kryptonite ανοίγει με το απλό καπάκι του στιλού bic. Η πληροφορία διαδόθηκε ευρέως με αποτέλεσμα η εταιρία να αποσύρει άμεσα τον προβληματικό μηχανισμό.

³⁰ Υπάρχουν ήδη υπηρεσίες διαδικτύου που συγκεντρώνουν ειδήσεις ενθαρρύνοντας παράλληλα τις κοινότητες των χρηστών να ψηφίζουν on line τα προτεινόμενα κείμενα, εκτοπίζοντας ενδεχομένως από την λίστα, όσα στερούνται δημοτικότητας.

³¹ Βλ. www.elawyer.gr (είδηση δημοσιευμένη τον Οκτώβριο του 2005).

της έκφρασης στο διαδίκτυο πρέπει να ερμηνεύεται διασταλτικά³². Η παράδοση της ελευθερίας του λόγου στην Αμερική είναι ιδιαίτερα ισχυρή.

Στην Ελλάδα ο εντοπισμός ενός blogger προϋποθέτει άδεια άρσης του απόρρητου των επικοινωνιών του, καθώς η ανωνυμία του απορρέει και από την προστασία των προσωπικών δεδομένων και το άρθρο 19 Σ., η οποία βέβαια υποχωρεί όταν τελείται ποινικά διωκόμενη πράξη που εντάσσεται στα εγκλήματα για τα οποία επιτρέπεται η άρση του απόρρητου (άρθρο 19 Σ. και ν. 2225/1994). Δεν ήταν τέτοια βέβαια η περίπτωση του Blogme.gr όπου κινήθηκε η διαδικασία του αυτοφώρου για έγκλημα περί τύπου³³ κατά ιδιοκτήτη διαδικτυακού καταλόγου που παρέθετε συνδέσεις με άλλες ιστοσελίδες δηλαδή φιλοξενούσε απλώς την διεύθυνση blogger ο οποίος με τις απόψεις του έθιξε τρίτο πρόσωπο. Εδώ η εφαρμογή των διατάξεων περί τύπου είναι τουλάχιστον ατυχής καθώς η φιλοξενία δεν συνδέεται με έλεγχο ή γνώση του περιεχομένου του blogs του οποίου καταγράφεται μόνο η διεύθυνση. Εδώ μηνύθηκε πρόσωπο που ήταν το πλέον προσιτό και όχι ο πραγματικά υπεύθυνος, ενώ σε άλλη περίπτωση μηνύθηκαν και πρόσωπα που κάνανε φάρσες μέσω του διαδικτύου.

Πρόβλημα υπάρχει επίσης όταν διαδίδεται μια πληροφορία σε blog που αφορά στην ιδιωτική και οικογενειακή ζωή ενός προσώπου, χωρίς την συγκατάθεσή του και χωρίς το πρόσωπο αυτό να αποτελεί πρόσωπο της δημοσιότητας εκ της ιδιότητά του³⁴ ή λόγω περιστάσεων. Στις περιπτώσεις που το blog δεν είναι ειδησιογραφικό και φιλοξενεί ιδιωτικές απόψεις χρηστών που προσβάλλουν τρίτους, το έγκλημα δεν είναι τελούμενο δια του τύπου ενώ η ευθύνη των ενδιάμεσων φορέων – ιδιοκτήτη του server και παροχέα πρόσβασης- εκτός του συντάκτη και του ιδιοκτήτη της ιστοσελίδας, αίρεται από την απουσία γενικής υποχρέωσης ελέγχου.

Άραγε απαιτείται ειδική αυστηρότερη νομοθεσία για τα blog ή αρκούν οι ισχύουσες διατάξεις. Για το θέμα με αφορμή την υπόθεση του press.gr, η ΕΣΗΕΑ τοποθετήθηκε αρνητικά, ισχυριζόμενη ότι μια αυστηρότερη νομοθεσία θα περιορίσει την ελευθερία της έκφρασης, ενώ προτιμότερη είναι η αυτοδέσμευση και η τήρηση κανόνων δεοντολογίας. Αντίθετα η Ένωση Συντακτών Πελοποννήσου, Ηπείρου και Νήσων θεωρεί ότι η ανωνυμία των ιστολογίων ανοίγει πεδίο για ανυπόστατες και συκοφαντικές επιθέσεις κατά ατόμων που σπιλώνονται χωρίς να μπορούν

---

³² Βλ. Σ. Τάσση, ό.π., σ. 521.

³³ Παρότι προβλέπεται, σπάνια κινείται η διαδικασία του αυτοφώρου για εγκλήματα δια του τύπου καθώς υπάρχουν πάντα εύλογες αμφιβολίες για την βασιμότητα τέλεσης του εγκλήματος.

³⁴ Είναι γνωστό ότι ο Γερουσιαστής Τ. Allen σε πρόσφατες εκλογές για την γερουσία στις ΗΠΑ, καταψηφίστηκε, διότι σε μικρή συγκέντρωση οπαδών του έκανε μια ακραία ρατσιστική παρατήρηση, η οποία μέσω You Tube έφτασε παντού.

να αντιδράσουν. Είναι συχνές οι φήμες στον ημερήσιο τύπο ότι ετοιμάζεται κανονιστικό πλαίσιο για τα blogs. Ανάμεσα στις φερόμενες ως ρυθμίσεις³⁵ περιλαμβάνονται και όσες δίνουν απάντηση στα παραπάνω ζητήματα: α) Οι διαχειριστές των blogs ενημερωτικού χαρακτήρα θα έχουν την ευθύνη να αναγράφουν στην κεντρική ιστοσελίδα τους τον κατά νόμο υπεύθυνο του blog. Εδώ εισάγεται η έννοια του ενημερωτικού blog που υπάρχει και στον πρόσφατο ν. 3592/2007 για τα ΜΜΕ (άρθρο 5 παρ.5). Η ρύθμιση αυτή επαναλαμβάνει την αντίστοιχη του ν. 1178/1981 (άρθρο 3) που αφορά στον τύπο οι διατάξεις του οποίου εφαρμόζονται αναλογικά και στο διαδίκτυο. β) Διευκολύνεται η πρόσβαση των διωκτικών αρχών στα ηλεκτρονικά ίχνη ώστε να αποκαλύπτεται με πιο γρήγορες διαδικασίες ο υπεύθυνος μιας συκοφαντικής ή εκβιαστικής δημοσίευσης. Ωστόσο στην περίπτωση αυτή θα μπορούσε να γίνει το πρόχειρο σχόλιο ότι το διαδίκτυο και η συμμετοχή στην κοινωνία της πληροφορίας αποτελεί δραστηριότητα που καλύπτεται από το απόρρητο της επικοινωνίας (άρθρο 5Α παρ. 2 Σ, που παραπέμπει στο 19 Σ). Επομένως για να διευκολυνθεί η δράση των διωκτικών αρχών προϋποτίθεται η άρση του απορρήτου (από τις δικαστικές αρχές) που κατά το Σύνταγμα αφορά μόνο σε ιδιαίτερα σοβαρά κακουργήματα (άρθρο 19 Σ) τα οποία ορίζονται στην κοινή νομοθεσία (άρθρο 4 του ν. 2225/1994). Σε αυτά δεν περιλαμβάνεται η συκοφαντική δυσφήμιση καθώς θα θεωρούνταν προβληματικής αντισυνταγματικότητας να ενταχθεί ένα πλημμέλημα στα εγκλήματα που δικαιολογούν την άρση των συνταγματικών εγγυήσεων του απορρήτου. Τέλος προτείνεται να θεσπιστεί αρμοδιότητα παρέμβασης του ΕΣΡ όταν το δημοσιευμένο υλικό εμπίπτει στην δικαιοδοσία του. Εδώ το πράγμα περιπλέκεται διότι αφορά σε εκπομπές radiocast και webcast για τις οποίες δεν θα απαιτείται άδεια από το ΕΣΡ και θα υπάγονται στην αρμοδιότητα της ΕΕΤΤ.

Σε κάθε περίπτωση είναι προφανές ότι το διαδίκτυο αντανάκλα αλλά και διαμορφώνει την κοινωνική πραγματικότητα. Η χρήση του προϋποθέτει συνεχή εκπαίδευση ενώ η οποιαδήποτε νομοθετική πρωτοβουλία εκδηλωθεί θα πρέπει να σέβεται την ιδιαιτερότητα της διαδικτυακής επικοινωνίας καθώς και το συνταγματικό πλαίσιο που κατοχυρώνει την ελευθερία της έκφρασης και το απόρρητο της επικοινωνίας. Είναι σαφές ότι ο έλεγχος (κρατικός ή ιδιωτικός) επί του περιεχομένου του διακινούμενου πληροφοριακού υλικού, δεν ταιριάζει στα χαρακτηριστικά του μέσου και οδηγεί αναπόφευκτα στην παραβίαση δικαιωμάτων των χρηστών. Η μόνη αποδεκτή κρατική παρέμβαση θα πρέπει αφενός να αφορά στην υλική ενίσχυση της ισότιμης συμμετοχής

---

³⁵ Οι πληροφορίες αντλούνται από το www.elwyer.gr (Μάιος 2008).

στην κοινωνία της πληροφορίας και αφετέρου να επιδιώκει την πάταξη του ηλεκτρονικού εγκλήματος.